

Páll Zoltán:

Rész és egész viszonya: törésvonalak Libanonban

Libanon gyakorlatilag megalakulása óta konfliktusok színhelye: 1975 és 1990 között polgárháború tombolt az országban, a szíriai hadsereg 2005-ös kivonulása óta az állam ismét az összeomlás szélén áll.

A tanulmány azt mutatja be, hogy a különböző felekezetek és klánok közt húzódó törésvonalak miként határozzák meg a cédrusok országának belpolitikai dinamikáját és miért teszik a térségbeli hatalmak küzdőterévé. A szerző azt igyekszik bebizonyítani, hogy amíg a libanoni társadalmat a szektarianizmus és a felekezetiesség határozza meg, a feszültségek folyamatosan újratermelődnek és megakadályozzák a hosszú távú stabilitás létrejöttét.

Rafiq al-Hariri volt miniszterelnök 2005. februári meggyilkolása óta szinte megoldhatatlannak tűnő politikai krízis uralkodik Libanonban. A nyugatbarát kormány, és a Szíria, illetve Irán által támogatott ellenzék közel három éve húzódó szembenállása gyakorlatilag kormányozhatatlanná tette az országot. A helyi és a nemzetközi sajtó több elemzője nem tartja kizártnak, hogy az ország ismét polgárháborúba sodródik.

Felmerül a kérdés, hogy Libanon politikai helyzete miért bizonytalanabb a többi közel-keleti államénál, miért süllyed időről időre súlyos konfliktusokba? Véleményem szerint az ország sajátos társadalmi felépítésében, és az ezen alapuló politikai rendszer sajátosságaiban találhatjuk meg a felvetett kérdésre a választ.

* Páll Zoltán a Leideni Egyetem PhD hallgatója és az International Institute for the Study of Islam in the Modern World (ISIM) nevű holland kutatóintézet ösztöndíjasa. Főbb kutatási területei a szalafita mozgalom, a libanoni társadalom és politika, illetve a "társadalmi mozgalmak elméletei".

A jelenlegi nemzetközi rendszer alapegységei és főszereplői a nemzetállamok.¹ A Közel-Kelet is nemzetállamok csoportjaként integrálódott ebbe a rendszerbe. A társadalom megszervezésének ez a formája azonban, mely Európában hosszú történelmi fejlődés eredményeképpen alakult ki, elűt a régió a hagyományaitól. A *nemzetállam* szervezeti formáját az Oszmán Birodalom széthullása után a mandátumhatalmak felülről erőszakolták rá a térség önkényesen kijelölt földrajzi egységeiben lakó közösségeire. Ez a forma azonban a mai napig nem voltak képesek megszilárdulni.

A weberi felfogás szerint az állam “az emberi közösség, amely egy meghatározott területen belül sikerrel veszi igénybe a legitim fizikai erőszak monopóliumát”.² Legitimitását abból nyeri, hogy keretei egy olyan politikai közösséget fognak össze, melyek tagjai összetartozónak érzik magukat egy nemzeti ideológia, felfogás égisze alatt. Bassam Tibi szerint a nemzetállam “egyik feltétele a belső szuverenitás. Ennek alapvető komponense pedig az *állampolgárság* eszméje, mely feltételezi a törzsi, vagy általában véve a patrimonális kötődések nemzeti identitássá és az ehhez köthető lojalitássá való transzformálódását. A nemzetállam meglétének másik feltétele a külső szuverenitás, vagyis amikor különböző államok kölcsönösen elismerik egymás határait. Ez a koncepció azonban sohasem létezett a Közel-Keleten. A csoportidentitás fő meghatározói mindig is a tradicionális kötődési formák voltak.”³ Vagyis a régió lakosai számára a lojalitás fő forrása a család, a klán, a törzs, vagy a felekezet, melyek gyakran átnyúlnak az önkényesen meghúzott határokon.

Ennek ellére a legtöbb arab országban létezik hatalom, amely képes garantálni a viszonylagos stabilitást. Ez általában vagy annak köszönhető, hogy a lakosság felekezeti viszonylag egységes és a domináns vallási közösség egy csoportja (amely lehet egy törzs, klán, vagy katonatisztek szűkebb klikkje) tartja kézben a hatalmat. A legtöbb arab országban általában ez a helyzet. Máshol azonban egy marginális kisebbség uralkodik a többség fölött

¹ A nemzetállam jogi értelemben a Hugo Grotius (1583-1645) holland jogtudós által megfogalmazott területi szuverenitáson alapszik. Határai sérthetetlenek, azokon belül más legitim uralmat nem gyakorolhat. Khan, Ali Ali: The Extinction of Nation-States. *American University International Law Review*, Vol. 7. (1992), 202-203. o. Szociológiai értelemben azonban léteznie kell egy bizonyos fokú társadalmi kohézióknak, aminek köszönhetően az állam intézményei egy azokat ideiglenesen eltörlő megrázkódtatás után is képesek helyreállni. Ez a kohézió létrejöhet etnikai alapon (Németország), vagy a közös elvekbe, intézményekbe vetett hit alapján (Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Ausztrália). Netti, J. P.: The State as a Conceptual Variable. *World Politics*, Vol. 20. No. 4 (1968). 559-592. o.

² Max Weber: *A tudomány és politika mint hivatás*. Kossuth, 1995. 55. o.

³ Tibi, Bassam: The Simultaneity of the Unsimultaneous in: Khoury, Philip S. – Kostiner, Joseph (szerk.): *Old Tribes and Imposed Nation-States in the Modern Middle East in Tribes and State Formation in the Middle East*. Berkeley, University of California Press, 1990. 132. o.

azzal, hogy birtokolja a kormányzat és a hadsereg kulcspozícióit. Talán ez utóbbira a legjobb példa Szíria, ahol a populáció 10%-át kitevő alaviták állnak az ország élén.⁴

Libanon azonban ebben a tekintetben kivételnek számít. Egyetlen vallási közösség sem rendelkezik akkora többséggel, hogy az ország karakterét egyedül meghatározhassa, másrészt egyik felekezet sem elég kicsi, hogy egy Szíriához hasonló önkényuralmat valósítson meg a többiek fölött. Az sem utolsó szempont e tekintetben, hogy a klánok (néhány marginális kivételtől eltekintve) nem lépik át a felekezetek határait, emiatt nem emelkedik ki közülük olyan csoport, amely szövetségek megszervezése révén tartósan képes lenne megszerezni a vezető szerepet. Az erős állami intézmények hiánya és a felekezeti, illetve klánok közötti megosztottság miatt Libanon történelme folyamán többször is anarchiába süllyedt. A jelenlegi politikai helyzetet tekintetbe véve az országot ma is ez a veszély fenyegeti.

Az alábbiakban azt kívánom bemutatni, hogy a fent említett két törésvonal, amely egyfelől a felekezetek és másfelől a klánok, illetve az azokat irányító patrónusok között húzódik, miként határozza meg a libanoni politikai rendszer felépítését és működését, illetve az azt irányító elit összetételét.

A felekezetek között húzódó törésvonal

A mai Libanon területén élő népesség a történelem folyamán sohasem volt kulturálisan és vallásilag egységes. Az itt létrejövő államalakulatokat és autonómiákat a vallási csoportok közötti egyensúly és hatalommegosztás jellemezte. Ezek felborulása szinte minden esetben súlyos konfliktushoz vezetett. Nem volt ez másként az Oszmán Birodalmon belül öngazgatással rendelkező maronita-drúz emirátus, majd *mutaszarrifija*,⁵ illetve a modern Libanon állam esetében sem. Így ebben a kontextusban a felekezetet nem csupán vallási, hanem politikai közösségként kell értelmeznünk. Ussama Makdisi egyenesen elszeparált „nemzeteknek” (nation) nevezi a libanoni vallási közösségeket.⁶

⁴ Szíriában az alaviták gyakorlatilag szövetséget kötöttek a többi kisebbséggel (keresztényekkel és drúzzokkal) a szunnita többséggel szemben. Irakban a Török Birodalom széthullása után az addigi oszmán tartományt irányító szunnita arab hivatalnokok és a brit mandátumhatalom által támogatott szintén szunnita Hásimita dinasztia gyakorolta a hatalmat a 65%-os síita többséggel és az ország 15-20%-os nagyrészt szintén szunnita kurd kisebbségével szemben. A 2003-ig terjedő időszakban a hatalomváltások a szunnita eliten belüli puccsok eredményei voltak, a síitákat és a kurdokat mindig kizárták a hatalomból.

⁵ A Mutaszarrifijya 1861-1915 között a Libanon-hegység maronita és drúz területeit magába foglaló, széleskörű belső autonómiával rendelkező autonóm entitás volt az Oszmán birodalmon belül. Traboulsi, Fawwaz: *A History of Modern Lebanon*. Pluto Press, 2007. 41-51. o.

⁶ Makdisi, Ussama: Restructuring the Nation State: The Modernity of Sectarianism in Lebanon. *Middle East Report*, (1996. július-szeptember). 24. o.

Libanont 1920-ban a francia mandátumhatalom hozta létre egy időben az Oszmán Birodalom romjain létrejövő többi arab állammal. A négy domináns felekezet, a maronita, a szunnita, a drúz és a síita – melyeket az új határok összezártak – eltérő történelmi fejlődésen ment keresztül, különböző kulturális hagyományokkal és politikai attitűddel rendelkezik. Gazdasági fejlettség szempontjából is jelentős szakadék húzódik közöttük. A legfontosabb azonban az, hogy Libanon identitásáról szóló elképzeléseik is jelentősen eltérnek egymástól. Gyakorlatilag a mai napig nem jött létre egységes Libanon-eszme, egy mindenki által elfogadott nemzeti mítosz. Minden nagy részközösségnek természetesen megvan a saját felfogása az ország történelméről és geopolitikai hovatartozásáról. Ezeknek az elképzeléseknek a tartalma azonban megakadályozza az egységes, és a nemzetállamhoz kötődő identitás kialakulását.

A katolikus egyházhoz tartozó maroniták Libanon egyik legnagyobb és legbefolyásosabb felekezetét alkotják. Már évszázadokkal ezelőtt szoros kapcsolatokat építettek ki a nyugati keresztény országokkal, főleg Franciaországgal. Az Oszmán Birodalom összeomlása után vezetőik függetlenedni akartak az „iszlám tengertől.“ Így a történelmi Szíriától leválasztott és politikai értelemben önálló Libanon megalapítása főként az ő nevükhöz fűződik. A maroniták identitástudatát az antik örökség és a keresztény nyugati világhoz tartozás határozza meg. Mindez annak ellenére, hogy részben nekik köszönhető a modern arab nyelv kialakítása, és a modern arab irodalom alapköveinek a lerakása. Ebből eredően a mai Libanont a 16. századtól a 19. század közepéig létező drúz *ma'anida*, majd *sihábí emirátus* folytatásának tekintik. Szerintük az ország nem a francia mandátumhatalom politikájának, hanem a libanoni szerves, az arab világtól és Szíriától világosan elkülönülő történelmi fejlődésnek az eredményeként jött létre.

Libanon másik nagy gazdasági és demográfiai súllyal rendelkező felekezetének a képviselői, a szunnita muszlimok mindezt másként gondolják. Akaratuk ellenére kerültek a kis levantei köztársaság szűk határai közé. Az ország megalapítását megelőzően világbirodalmaknak voltak az alkotói. Századokon keresztül Mohamed próféta utódját, a kalifát ismerték el uruknak, akinek címét 1924-ig a török szultán viselte. 1920 után azonban a szunniták kisebbségbe kerültek, mert az általuk többségben lakott területeket, a tengerparti városokat és környéküket (Bejrút, Szidón, Tripoli) Szíriától leválasztották és a keresztény többségű hegyvidékhez csatolták, hogy az új állam gazdaságilag életképes legyen. Míg korábban az egész politikai rendszert alapját képezték, most az új államban csupán másodhegedűsök lettek a maronitákkal (és általában a keresztényekkel) szemben. A valódi nehézség abban állt, hogy a szunniták az Oszmán Birodalom keretei között a maronitákat

*dzimm*eknek, vagyis a védett kisebbséghez tartozóknak tekintették, akiknek vallásjogi értelemben csak eleve korlátozott jogaik lehettek, és az iszlám államban külön adó befizetése fejében élhettek. A szunniták így Libanon megalapítását negatívan élték meg. Számukra a terület semmi mást nem jelentett, mint Szíria és az arab világ részét, melyet a francia mandátumhatalom önkényesen elszakított. Ezért soha nem is fogadták el azt a gondolatot, hogy Libanon állam létrejötte hosszú történelmi fejlődés eredménye lenne.

A cédrusok országának mára már legnagyobb, igen jelentős politikai súlyjal bíró vallási közösségét a síiták alkotják. Vezetőik többnyire elfogadták, sőt üdvözltek Libanon területének leválasztását Szíriától. Ennek az az oka, hogy a hosszú szunnita uralom idején századokig eretnekeknek tekintették őket; még azok a jogok sem jártak nekik, melyeket a nem muszlimok megkaptak. Noha számos előnnyel járt számukra, hogy az új köztársaság részeivé váltak, mégis, többnyire nem osztják azt a maronita nézetet, hogy Libanon külön történelmi utat járt volna be. Kamal Salibi szerint ennek oka részben abban keresendő, hogy ugyan történetük összefügg a maronita-drúz emirátusával – mivel egy ideig annak uralma alatt álltak – abban csupán marginális szerepet tölthettek be. A felekezet libanoni tagjai a nagy síita világ részének érztek inkább magukat. Így a levantei köztársasághoz való tartozás gyakorlati jelentőséggel bírt számukra, mivel ezáltal nem alkottak jelentéktelen kisebbséget, mint azelőtt.⁷

Libanon negyedik jelentős felekezetét a drúzok alkotják. A 11. században a síita iszlám iszmáilita ágából kivált csoport a mai köztársaságot megelőző államalakulatok domináns részét képezték a maronitákkal együtt. Jelenleg azonban 8-9%-os létszámarányuk eltörpül a többi felekezetéhez képest. Noha az Oszmán Birodalom idején a Libanon-hegység autonómiáját gyakorlatilag ők alapították meg, a maronitákkal ellentétben ragaszkodnak arabságukhoz. A politikai küzdelmekben általában a szunnitákkal egy álláspontot képviselnek.

1. sz. táblázat: a libanoni felekezetek populáción belüli megoszlása

Év	Össznépesség	Maronita	Egyéb keresztény	Szunnita	Síita	Drúz
1932	782415	29%	22%	22%	20%	7%
1990	3500000	21%	14%	24%	35%	5%

Forrás: William Harris: *The New Face of Lebanon*. Marcus Wiener Publishers, Princeton, 2006.

Mint láthattuk, a nagyobb vallási csoportok képviselői alapvetően másként tekintenek Libanon történelmére. Így egy egységes "Libanon-tudat" sem alakulhatott ki. A 20. század során a libanoni nacionalizmus fő zászlóvivői a maroniták voltak. Körükben főleg két

ideológiai irányzat nyert teret. Az egyik, az „Üldözöttek Hazája (al-Watan al-Maldza‘)” elmélet a flamand jezsuita szerzetes és orientalista Henri Lammens (1862-1937) névéhez fűződik. E szerint Libanonban azok telepedtek le, akik a térségben uralkodó szunnita birodalmak zsarnoksága elől menekültek el. Közéjük tartoznak a kisebb felekezetek, mint a maroniták és a sííták, illetve mindazok képviselői, akik nem voltak képesek élni a fent említett államok szellemi „sötétsége” és elnyomása miatt. A második irányzat alapjai szintén Lammens-től származnak. A Szíria történetéről írott könyvében, a La Syrie-ben kerültek először említésre. A „Föníciai Klub” (an-Nádí al-Fíníqí) tagjai szerint Libanon nem más, mint az ókori Fönícia folytatása. E szerint az itt lakók a három nagy föníciai város, Türosz, Szidón és Búblosz polgárainak leszármazottai. Igaz ugyan, hogy az idők folyamán átvették az őket meghódító birodalmak nyelvét és vallását, azonban megőrizték kulturális hagyományaikát és vonzódásukat a kereskedelemhez.⁸

E két elmélet terjesztőinek szándéka az volt, hogy olyan ideológiát találjanak, melyet Libanon összes polgára a magáévá tud tenni. Az „Üldözöttek Hazája“ elfogadható lett volna a sííták számára, a szunniták azonban elleneztek, hiszen e felfogás szerint éppen ők töltötték be az üldözök szerepét. A „Fönícia” eszme viszont szinte csak a keresztények körében tudott gyökeret verni, mivel mind a szunniták, mind a sííták azonosságtudatát az arab világhoz tartozás határozta meg. Az ókori Fönícia homályos történelme semmit sem jelentett számukra, ezért aztán az 1975-1990-es polgárháborúig a muszlimok többsége az arab nacionalizmus elkötelezett híve volt. Libanont kizárólag az arab világ részeként tudták elképzelni történelmét is ebben a kontextusban magyarázták. A szunniták körében csupán a legutóbbi időben kezdett kialakulni valamiféle libanoniság tudat, ennek indíttatása azonban inkább politikai. Sokkal inkább köthető Szíria a síitáknak nyújtott támogatásához, semmint mély gyökerű meggyőződéshez.⁹

Az általunk említett két törésvonal közül az egyik a felekezetek között húzódik. Mint láthattuk, a fent vázolt ellentétek és az eltérő történelmi fejlődés következtében a vallási csoportok külön mikro-társadalmakat alkotnak az államon belül. Emellett a legtöbb konfliktus forrása is a felekezetiesség, mivel sokszor a három nagy csoportot elválasztó törésvonalak mentén bontakozik ki a feszültség. Ezt erősíti az átjárás nehézsége, szinte lehetetlen volta a vallási közösségek között. Például szinte elképzelhetetlen, hogy adott felekezethez tartozók más vallásút vezetőjüként ismerjenek el.

⁷ Salibi, Kamal: *House with many Mansions*. I. B. Tauris, 2003. 213.o.

⁸ Salibi: i. m. 162-181.o.

⁹ al-Shawaf, Rayyan: The transformation of Lebanon's Sunnis. *Daily Star*, 2007. szeptember. 21.

A patrónus-kliens viszony és az oligarchák közötti törésvonal

A szakirodalom által patrónus-kliens viszonynak nevezett formáció akkor alakul ki, amikor egy terület helyzete instabillá válik. Az állam nem létezik, vagy annak jelenléte névleges, legitimációs alapja pedig az adott népesség körében rendkívül alacsony. Ilyenkor a hatalmat patrónusok gyakorolják, akik legtöbbször egy meghatározott földrajzi területen élő populáció lojalitását élvezik. Ennek a kapcsolatnak az alapja, a tekintély, illetve az, hogy a patrónus garantálja kliensei védelmét, gazdasági biztonságát, sőt vitás ügyekben bírói és közvetítői szerepet is betölt. Cserében ők biztosítják hatalmának alapját azzal, hogy adót fizetnek neki, szolgálnak magánhadseregében, ha vannak választások, rá szavaznak.¹⁰

Az itt felvázolt képlet Libanonra is rávetíthető, noha nem annak szélsőséges formájában. Ezen a területen az állam befolyása alapvetően mindig gyenge volt. Az Oszmán időszakban ez a rendszer töretlenül fejlődött, mert a központi hatalom gyakorlatilag nem avatkozott be a helyi ügyekbe.¹¹ Erős állami intézményrendszer a modern Libanon megalapítása után sem alakult ki. Általános elterjedt mondás az emberek között a „*ma fi dawlé*”, vagyis „nincs állam.” Ezért mivel állami intézmények nem alakultak ki, azok szerepét részben a családi és klánkapcsolatok töltik be. Ezek aztán általában egy nagy befolyással, gazdasági erővel és tekintéllyel rendelkező személy, arabul *za'ím* (pontos fordításban vezető) köré szerveződnek.

A *za'ím* lehetőségei révén pótolja a hiányzó szociális intézményrendszert. Mivel Libanonban az állami egészségügy igencsak szerény ellátást biztosít, az állami iskolarendszer pedig nemrég kezdett kiépülni, ezért a *za'ím* vagy maga hoz létre magánkórházakat és iskolákat, vagy anyagilag segíti klienseit, hogy azok számukra elérhetőek legyenek. Emellett a mivel a patrónus szinte mindig visel politikai funkciót, illetve jelentős gazdasági vállalkozások vannak a tulajdonában, munkát is könnyen tud biztosítani „alattvalóinak.”¹² A köztisztviselői, vagy magasabb gazdasági funkciókat szinte kivétel nélkül így töltik be. Libanonban ezért nem is igen akadnak „fejvadászcégek”, hiszen állást kapcsolatok útján lehet szerezni. Fegyveres

¹⁰ A patrónus-kliens viszonyról lásd.: Hottinger, Arnold: Zu'ama' in Historical Perspective in: Binder, Leonard (szerk.): *Politics in Lebanon*. John Wiley & Sons, New York, 1966.

¹¹ Khalaf, Semir: Changing Form of Political Patronage in Lebanon in: Gellner, Ernest – Waterbury, John: *Patrons and Clients in Mediterranean Societies*. Duckworth, 1977. 188. o.

¹² Dfíb, Kamál: *Umara al-Harb wa Tudzsár al-Heikel, Ridzsál asz-Szulta wa al-Mál fi Lubnán* [Hadurak és kufárok, a hatalom és a pénz birtokosai Libanonban]. Dár an-Nahár, 2007. 408-409. o.

konfliktus esetén a klienseknek érdeke a za'im oldalán harcba szállni, hiszen ha a patrónus meggyengül, veszít befolyásából, azzal az alárendeltek lehetőségei is csökkenek.¹³

A fent említettek miatt a kliens nem az államhoz, hanem a patrónushoz lesz hű, akinek szolgáltatásaiért cserébe biztosítja politikai támogatását és a za'im hatalmának alapjává válik. A modern libanoni politikai környezetben (és minden olyan országban, ahol az állam gyengesége miatt él a patrónus-klien viszony) mindennek a parlamenti választások idején hatalmas jelentősége. A za'imnak, akinek nagy szüksége van a szavazatokra, minél szélesebb kliensréteget tud mozgósítani a választásokon, annál nagyobb politikai befolyásra fog szert tenni. Ezért már sokszor a választások előtt végiglátogatja a tekintélyesebb családokat, hogy elnyerje azok támogatását a voksolás napján. Ilyenkor nem ritka, hogy már előre pénzt ad a családfőnek, ígéreteket tesz bizonyos szolgáltatásokra, mint például az adott területen az infrastruktúra fejlesztése, vagy valaki karrierjének az előremozdítása. A választások napján maga a za'im viteti ki buszokkal a városokba költözött szavazókat szülőfalujukba. A libanoni törvények szerint ugyanis mindenki csak családjának származási helyén voksolhat.

A választások kétségtelenül a patrónusok közötti küzdelem egyik fő színtere. Ezt mutatja az is, hogy a szavazás előtti hónapokban, vagy már jóval korábban rendszeresen elkezdődik a politikai beháború a választási törvény módosításáról. Általánosan ismétlődő jelenség Libanonban, hogy az éppen uralmon levő za'im szövetség úgy alakítja ki a szavazóközveteket, hogy az ellenfelei számára a lehető legkevésbé legyen előnyös.¹⁴

Mivel a patrónus pozíciói általában öröklődnek, ezért egész dinasztikiak alakulnak ki. Idővel a gazdasági okok miatt létrejött lojalitás átalakul tekintélyalapúvá. Egy-egy vezető, hadúr holdudvarába tartozás része a libanoniak identitásának. A fentiek alapján talán kitűnhet, hogy Libanonban a klán fogalom nem feltétlenül takar vérségi kötődést. Ezzel a kifejezéssel a szakirodalom egy-egy za'im klienshálózatát, a hozzá kötődő családokat jelöli, függetlenül a rokonsági kapcsolatoktól.¹⁵

A klánhovatartozás Libanonban a felekezeti azonosságtudattól viszont nem elválasztható. Említettük, hogy vezetőként az emberek csak azonos vallásút ismernek el. Arra is volt már példa, hogy a za'im áttért követői hitére, hogy hatalmát megtarthassa. A legkézenfekvőbb példa erre a Siháb emírek esete, amikor a 18. század végén, társadalmi

¹³ Joseph, Suad: *Family as Security and Bondage: a Political Strategy of the Lebanese Working Class in*: Hopkins, Nicolas S. –Ibrahim, Saad Eddin: *Arab Society*. The American University in Cairo Press, 1987. 252. o.

¹⁴ Jellemző példa erre az az eset, amikor 2000-ben Rafiq al-Hariri a szír megszálló hatalmon belüli szövetségesének, Ghazi Kana'ánnak a közbenjárására elérte egy olyan választási törvény megalkotását, mellyel kialakíthatta a kormányzáshoz szükséges parlamenti többséget. ld.: Blanford, Nicolas: *Killing Mr. Lebanon : The Assassination of Rafik Hariri and Its Impact on the Middle East*. I. B. Tauris & Company, Limited, 2006. 78. o.

¹⁵ Blanford: i. m. 251-252. o.

bázisuk kiszélesítése érdekében a szunnita iszlámról áttértek maronita kereszténységre.¹⁶ Így a felekezetek, mint politikai entitások közötti kapcsolatok egyben a különböző za'ímok közötti kapcsolatokat jelentik. A Libanonban éppen regnáló kormány összetétele is a különböző oligarchák között kötött szövetségeket tükrözi.

A fenn kifejtett patrónus-kliens rendszer rengeteg változáson ment keresztül az idők folyamán. A 20. század első felében a za'ímok többsége vidéki lakosság felett gyakorolta hatalmát, amely írástudatlan, vagy csak nagyon alacsonyan képzett volt. Ezért a patrónus jelentette számukra az állammal való kapcsolatot. Később a falusi lakosság egy része a gazdasági folyamatok eredményeképpen a városokba, főleg Bejrútba vándorolt. Ott iskolázottságuk megnőtt, tájékozottságuk kiszélesedett, ezért a za'ím egyben "politikussá" is kellett váljon, hogy követői számára elfogadható elveket fogalmazzon meg szükségleteik kielégítésén túl.¹⁷

Az idők folyamán egyes oligarchacsaládok, mint a már említett Sihábok vagy a szintén maronita Kházen család lehanyatlottak, mások felemelkedte. Voltak, akik megőrizték vezető szerepüket, mint a a 14. század óta vezető szerepet játszó drúz Dzsunblatt család vagy a maronita Frenzsíjja család.

Libanonban a mai napig a patrónus-kliens viszony határozza meg a társadalmat és politikát. Ennek az az oka, hogy ez a rendszer újratermeli önmagát. A politikai rendszer hierarchiájának csúcsán elhelyezkedő za'ímok minduntalan megakadályozzák az erős állami intézményrendszer és szociális háló kialakulását, mivel akkor klienseik már jobban függenének az államtól, mint tőlük. Ezért inkább saját maguk szerzik meg a központi forrásokat, és szétosztják azokat alárendeltjeik között. Ha az állam maga be is ruház valahol, az szinte kivétel nélkül az ott hatalmat gyakorló za'ím befolyásának eredménye. Említésre méltó a Bejrút-Szidón autópálya esete, melyet maga Rafiq al-Hariri miniszterelnök eszközölt ki, hogy szülővárosát a fővárossal összekösse, ezzel elősegítse annak fejlődését.¹⁸

Patrónus-kliens viszony és modernitás

Véleményem szerint a patrónus-kliens viszonyra épülő társadalom átmenetet képez a vérségi alapokon szerveződő és a modern civil társadalom között Tribális környezetben ugyanis a modern állami intézményrendszer nem képes megszilárdulni. A törzsi identitást az

¹⁶ asz-Szalbí, Kamál: *Tárikh Lunán al-Hadíth* [Libanon modernkori története]. Dár an-Nahár, 2005. 32. o.

¹⁷ Hottinger: i. m. 96. o.

¹⁸ Dfíb: i. m. 467.o.

államhoz kötődő lojalitás egyről a kettőre nem képes felváltani, ugyanis az előbbi rokonsági kötelékeken, sokszor közös mítoszon, hagyományokon nyugszik. A patrónus-kliens viszony esetében azonban a lojalitás már pusztán a tekintélyen és a gazdasági érdekeken alapul. Ha létrejönne egy erős állam, amely úgymond jobb feltételekkel kínálná “szolgáltatásait”, mint a patrónus, az utóbbi elveszítené klientúráját az előbbi javára. Erre már hozott példát a libanoni történelem. A hadseregpáncsnokból államfővé választott *Fu'ád Siháb* mandátumának ideje alatt (1958-1964) sikeresen szorította vissza a *za'ímokat*, kezdte meg egy hatékony szociális ellátórendszer és egy erős biztonsági apparátus kiépítését. *Waddáh Sarára* szerint “az állam megnövesztette a társadalomba ágyazott gyökereit és átvette a dominanciát annak elburjánzásai fölött.”¹⁹ Az államfő azonban hosszú távon nem volt képes a *za'ímok* fölé kerekedni. Hiába támaszkodott a hadseregre és a titkosszolgálatokra, négy évvel távozása után az egyik legnagyobb tradicionális *za'ím*, *Szulejmán Frenzsíjja* került Libanon élére, aki a “sihábizmust” gyökerestől felszámolta.²⁰

Libanon politikai rendszerének felépítése és fejlődése

Fawwaz Trablousi szerint a libanoni “alkotmány egy alapvető elentmondást tartalmaz. Biztosítja az emberek jogi, állampolgári és politikai egyenlőségét mint állampolgároknak (*muwátinín*), ugyanakkor intézményesíti egyenlőtlenségüket, mint különböző vallási közösségekhez tartozók (*ahlín*), azzal, hogy nem ugyanolyan eséllyel férnek hozzá a politikai és a közhivatalokhoz.”²¹

Az 1943-ban Franciaországtól függetlenné vált Libanon politikai rendszerének felépítése egy a különböző felekezetek és azok *za'ímjai* közt létrejött “társadalmi szerződést” tükröz. Az akkor domináns, gazdaságilag és kulturális téren legfejlettebb két vallási csoport, a maronita és a szunnita kölcsönös lemondásokkal és alkukkal próbálta biztosítani az egymás mellettélést. E szerint a maroniták hajlandók voltak elismerni Libanont az arab világ részeként, míg a szunniták letettek arról a törekvésről, hogy az országot visszaolvasszák Szíriába. Az “I. Köztársaságot” megalapító, a vezetők között létrejött íratlan egyezmény, az ún. Nemzeti Paktum a politikai funkciókat a felekezeti kvóták szerint osztotta fel. A parlamenti helyek a keresztények és a muszlimok között 6:5 arányban oszlottak meg.²² A három

¹⁹ Sarara, Waddáh: *asz-Szilim al-'Ahlí al Bárid: Lubnán - al-Mudzstama' wa ad-Dawla. Ma'had al Inma' al-'Arabi* [Libanon fagyos társadalmi békéje - a Libanoni társadalom és állam]. Bejrút, 1980. 19. o.

²⁰ Trablousi: i. m. 138-155. o.

²¹ Uo. 109. o.

²² A felosztás az 1932-es népszámlálás adatai szerinti történet.

legmagasabb közhatalmi funkciót is a legnagyobb vallási csoportok közt osztották szét. A megegyezés szerint a köztársaság elnöke mindig maronita, a kormányfő szunnita, míg az annak idején még viszonylag kevés befolyást biztosító házelnöki posztot az ugyancsak jelentős létszamarányt képviselő, de a társadalmi fejlődésben lemaradt síiták kapták meg.

A politikai rendszer efféle kialakítását nevezik Libanonban politikai konfesszionizmusnak (*at-Tá'ifíjja asz-Szifíjja*),²³ melynek elméleti definícióját először Arend Lijphard amerikai politológus dolgozta ki az 1960-as években. Szerinte a "felekezet-közi demokrácia egy, a különböző elitek közötti szövetségre épülő kormányzati rendszer, mely egy fragmentált politikai kultúrával bíró demokráciát stabil demokráciává kísérel meg átalakítani."²⁴ Valóban, amint Ilya Harik leírja, a politikai konfesszionizmust eredetileg pont a szektariánus konfliktus elkerülése végett hozták létre, mert így az egyes felekezetek politikusai egymással versengenek a választásokon, más vallásúakkal nem.²⁵

A függetlenség után kialakított rezsim, mely főbb vonalakban a mai napig fennáll, számos visszassággal rendelkezik. Egyrészt hosszú távon intézményesítette, ezzel konzerválta a felekezeti megosztottságot, ami ellentétes volt nemzetállam koncepciójával. Mint már említettük, a nemzetállam egyik alapfeltétele a modern értelemben vett állampolgárság megléte, ami feltételezi, hogy a közösség tagjai egyenlő politikai és társadalmi jogokkal, illetve kötelességekkel rendelkeznek.²⁶ Libanonban azonban ezeket nem csak az határozza meg, hogy valaki polgára-e az országnak, vagy sem, hanem vallási hovatartozása. A politikai funkciók mellett mai napig az állami szektorhoz tartozó intézményekben is az álláshelyeket felekezeti kvóták szerint töltik be.

Amint az előbbieken is utaltunk rá, a patrónus-kliens rendszer sem szűnt meg a modern állam létrejöttével, hanem konzerválódott. Ernest Gellner szavaival élve a "libanoni állam nem más, mint patrónusok társulása."²⁷ A függetlenség után a politikai funkciókat a *za'ímok* és klienseik birtokolták. Az állam marginális szerepet töltött be (és tölt be a mai napig) az emberek életében. Normálisan az állam által nyújtandó szolgáltatásokért, mint az infrastruktúra fejlesztése, áram, telefon bevezetése, állás, oktatás, Libanonban a patrónusokhoz kellett fordulni, akik hozzáfértek a központi forrásokhoz. A libanoni politika pedig nem más, mint a *za'ímok* közötti szövetségek és viszályok dinamikája, ugyanis a többi

²³ Traboulsi: i. m. 110-111. o.

²⁴ Lijphart, Arend: *Consociational Democracy*. *World Politics*, Vol. 21. No. 2. (1969), 216. o.

²⁵ Harik, Ilya: *Economic and Social Factors in the Lebanese Crisis in Arab Society*. The American University in Cairo Press, 1987. 424.o.

²⁶ Kymlicka, Will – Norman, Wayne: Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. *Ethics*, Vol. 104. No. 2. (1994), 554-555. o.

²⁷ Gellner: i. m. 5. o.

arab országtól eltérően egyik patrónus sem volt képes kiemelkedni a többi közül és diktátorrá válni. Ezért az egymás elleni küzdelemben a za'ímok általában külföldi hatalmakkal szövetségesnek befolyásuk megnövelése érdekében. Ez pedig időről időre regionális és világhatalmi küzdőtérre teszi az országot.

Mint már fentebb említettem, a vallási csoportok eltérő történeti fejlődése és intézményes elkülönülése miatt nem alakulhatott ki egységes "libanoniság tudat." Mivel az egyén identitásának fő meghatározója a felekezeti és klánhovatartozása, az állami intézményeket idegen testeknek tekinti, az általa elismert vezetőket pedig "vita nélkül" követi. Ezért nem tekinthető a szó fogalmi értelmében állampolgárnak (*muwátin*), hanem alattvalónak (*mawla*).

Az állam felépítésének visszásságai ellenére az 1946-75 közötti időszakot Libanon aranykorának nevezik. Az 1958-as, a szunniták és a maroniták között kirobbant polgárháborútól eltekintve az országra ekkor viszonylagos stabilitás és gazdasági növekedés volt a jellemző. Sőt, bizonyos mértékű társadalmi fejlődést és integrációt is meg lehetett figyelni. Kezdett kiépülni egy felekezeteken átnyúló civil társadalom és egy erős középosztály. Egyre több keresztény vallotta magát arabnak, hasonló mértékben növekedett azon muszlimok száma is, akik libanoninak tartották magukat.²⁸ A szakszervezetek képesek voltak mozgósítani az embereket tekintet nélkül a felekezeti hovatartozásra. Legjobb példája ennek az 1972-es, a belbiztonsági erők által levert Ghandúr sztrájk, amikor keresztény és muszlim (főleg síita) munkások egyszerre tették le a munkát, követelve a bérek emelését.²⁹ Az érdekszervezetek kialakulásukat annak köszönhetik, hogy a társadalom bizonyos csoportjai, mint a proletariátus vagy az értelmiség megpróbálta áttörni a patrónus-kliens viszony kereteit. Ők érdekeik védelmét ezért szakszervezetek kialakításában keresték. Ezek azonban szintén klientúrarendszerként kezdtek működni, tehát az európai meghatározás nem volt igaz rájuk.

A pozitív társadalmi változások ellenére a libanoni állam 1975-ben összeomlott, ami egy 15 éves polgárháborúhoz vezetett. Az intézményrendszer felbomlása a felekezetek és a patrónusok közti törésvonalak mentén történt. Az 1932-es census óta keresztények és muszlimok létszámaránya megváltozott és az utóbbiak többségbe kerültek. A maronita "establishment" nem akarta figyelembe venni a realitásokat, ezért a politikai élet a 70-es évek első felében a végletekig polarizálódott. A háború kirobbanásának közvetlen oka azonban az országban levő palesztin fegyveres jelenlétről és az arab-izraeli konfliktusról kialakított

²⁸ Harik: i. m. 427.o.

²⁹ Traboulsi, Fawwaz: Al-Harakát al-Idzstimá'íjja fi-t-árh Lubnán [A Társadalmi Mozgalmak Története Libanonban]. *asz-Sza'ír*, 2007. december. 7.

álláspont volt. Az egyik oldalon a baloldali, marxista és arab nacionalista mozgalmak által megszervezett muszlim tömegek egyetlen *za'ím*, a drúz vezető *Kamál Dzsunblatt* köré szerveződtek. Szándékuk a politikai felekezeti alapon alapuló rezsimek megdöntése és a palesztin ügy feltétlen támogatása volt. A másik oldalon a maronita *za'ímok* egyesítették fegyveres erejüket a korábban tömegpártként megalakult, a *Dzsumejjil* család befolyása alatt álló Falangista Párttal (*Hizb al-Katá'ib*) a rezsimek védelmében és az ország az arab-izraeli konfliktusból való kimozdítása érdekében. A későbbiekben, *Dzsunblatt* 1977-es meggyilkolása után a konfliktus mindenfajta ideológiai jellegét elvesztette, az ország felekezeti kantonokra bomlott, melyeket a különböző fegyveres csoportok uraltak.³⁰

Noha az állam összeomlásának oka részben a politikai rendszer sajátosságaiban rejlett, a polgárháborút befejező, a szaúd-arábiai *Tá'ifban* 1989-ben megkötött egyezmény azt nem cserélte le, csupán módosításokat hajtott végre rajta, ezért valódi megoldáshoz nem vezetett. Az 1990 és 2005 közötti viszonylagos stabilitásnak az volt az ára, hogy az ország az 1976. óta katonai erővel jelenlévő Szíria protektorátusa alá került.

A békeszerződés eredményeképpen három, egymást blokkolni képes hatalmi központ jött létre. Míg a polgárháború előtt a legtöbb befolyás az államfő kezében összpontosult, most a három legmagasabb közhatalmi poszt birtokosai közel egyenlő mértékű hatáskörrel rendelkeznek. Az, hogy az ország 15 éven keresztül nem vált kormányozhatatlanná, annak volt köszönhető, hogy a legtöbb politikai vita eldöntésében Damaszkuszé volt a végső szó. A sírek az „oszd meg és uralkodj” elve alapján mindig meggyesegették az esetleg a többi fölé kerekedő politikai erő szárnyait. Így történt ez a Bejrútot újjáépítő szunnita újoligarchával, *Rafiq al-Harírival* 1998-ban és 2004-ben, amikor mindkét alkalommal lemondani kényszerült kormányfői tisztségéből. Ugyanakkor az elvileg Szíriával szövetséges, de támogatottságát rendkívüli gyorsasággal növelő Hezbollahnak is megtiltották, hogy a síita felekezeten belüli riválisa, az AMAL fölé kerekedjen. Ennek legjellemzőbb példája az 1996-os válsztások voltak, amikor a párt Damaszkusz nyomására nem állíthatott minden körzetben jelöltet.³¹ A tá'ífi egyezmény így csupán elfolytotta az ellentéteket, azonban koránt sem szüntette meg azokat.

A felekezeti megosztottság a korábbinál is jobban megerősödött. Ebben annak is szerepe van, hogy míg 1975 előtt a különböző vallási csoportokhoz tartozók gyakran éltek egymás mellett kevert összetételű országrészekben, ill. városnegyedekben, addig a mai Libanon

³⁰ A libanoni polgárháborúról lásd: Harris, William: *The New Face of Lebanon*. Markus Wiener Publishers, 2006. 151-279. o.; el-Khazen, Farid: *The Breakdown of the State in Lebanon 1967-1976*. Harvard University Press, 2000.; Robert Fisk: *Pity the Nation*. Oxford University Press, 2001. (Ez utóbbi egy újságíró személyes beszámolója a libanoni polgárháborúban szerzett élményeiről, azonban páratlanul értékes információkat tartalmaz az események megértéséhez.)

a felekezeti viszonylag homogén részekre oszlik, köszönhetően a polgárháború alatti tisztogatásoknak és kitelepítéseknek. Így a közösségek közötti együttélés élménye jóval kevesebb esetben figyelhető meg.

Ebben az időszakban *za'ímok* befolyása is megnövekedett. A polgárháború után a piramis csúcsán elhelyezkedő patrónusok mindinkább a társadalom teljes ellenőrzésének megszerzésére törekedtek. A hatvanas-hetvenes években kibontakozni kezdő, felekezeti vonalakon átnyúló civil társadalom nem épült újjá. A gerincét alkotó középosztály is jóval vékonyabbá vált a korábbihoz képest, köszönhetően a leromlott gazdasági helyzetnek. A legtöbb civil intézmény a patrónusok felügyelete alatt szerveződött újjá és leginkább felekezetekhez köthetőek. A szekuláris politikai pártok teljes mértékben marginalizálódtak, köszönhetően annak, hogy az általuk képviselt ideológiai irányzatok kiüresedtek. Ma a jelentősebb politikai szervezetek mind egy-egy patrónus hatalmának „fedőszerveként” szolgálnak, leginkább csak halvány szólamokban képviselnek valamilyen eszmerendszert. Valódi legitimációs alapjuk a szavazók szemében azonban az azokat uraló *za'ím* személye.

A civil szervezetek alapításának lehetőségét is megnyírálta a polgárháború után kialakult rendszer. Korábban, még egy 1909-es, az oszmán időszakban hozott törvény szerint egy egyesület, vagy szakmai szervezet alapítását be kell jelenteni a kormánynak, de engedélyt nem kell hozzá kérni. A kilencvenes évek közepétől azonban ezt a hatóságoknak is jóvá kell hagynia. Ez a rendelkezés nagyban gátolja, hogy a társadalom alulról, a patrónusoktól függetlenül szervezhesse önmagát. Ennek a lépésnek a legfőbb célja a szakmai szervezetek meggyengítése volt, melyek útjában álltak a patrónusok korlátlan gazdasági hatalmának.³²

Libanont sokáig megkülönböztette az arab világtól az, hogy az országban működő média gyakorlatilag független volt. Tá'if után azonban ez is kezdett megváltozni. Az írott sajtó az elektronikus hírközlési eszközök terjedésével sokat veszített bevételeiből, mivel a hirdetések reklámjaikat inkább a televíziósatornákra, vagy az interneten keresztül jelentették meg. Ez lehetővé tette a *za'ímok* számára, hogy megszerezzék a tőkehiánnyal küszködő napilapokat. Erre példaként említhetjük a libanoni sajtó mintaképeinek számító an-Nahar napilap esetét, melyet Rafiq al-Hariri mentett meg a csődtől azzal, hogy részvényeinek többségét megvásárolta. Ezzel viszont az újság fokozatosan a Hariri-klán szócsövénévé kezdett válni.³³

³¹ Hamzeh, Ahmad Nizar: *In the path of Hizbullah*. Syracuse University Press, 2004. 114. o.

³² Young, Michael: Two Faces of Janus, Post-war Lebanon and its Reconstruction. *Middle East Report*, Winter 1998. 6. o.

³³ Hariri Took An-Nahar For His Wife, but Wife Is Under Sister's Control, *Campaign for Good Governance in Lebanon*, 1999. július 1. <http://www.cggl.org/scripts/new.asp?id=85%06%06>, internetinternetről letöltve: 2007. augusztus 3., Young: i. m. 7. o.

Az audiovizuális médiumok még annyi függetlenséget sem élveznek, mint az írott sajtó. 1996-ban a Rafíq al-Haríri vezette kabinet a legtöbb televízió és rádióállomás működését betiltotta. Innentől csak a legbefolyásosabb politikusok tudták kijárni az engedélyeztetési procedúrát. Ennek köszönhetően ma mindegyik TV adó valamelyik *za'ím* holdudvarához tartozik.³⁴

A libanoni politikai térkép átalakulása a szíriak kivonulása után

Amikor 2005-ben, Rafíq al-Haríri ex-kormányfő meggyilkolása után a belső tiltakozások, de leginkább a nemzetközi nyomás miatt a szír csapatok elhagyták az országot, megszűnt a kiegyensúlyozó tényező a libanoni politikában. Az ország a szuverenitás visszanyerése után nem sokkal ismét válságba süllyedt. A társadalom gyakorlatilag két, egy nyugatbarát és egy Szíriával, illetve Iránnal szövetséges táborra szakadt.

A jelenlegi konfliktus szintén a két, fentebb kifejtett törésvonal mentén zajlik. Most azonban nem a muszlim és a keresztény felekezetek állnak szemben egymással, mint ahogyan az a polgárháború idején történt. A 2005-ben, Rafíq al-Haríri meggyilkolásával kezdődött politikai viszályokat a szunnita-síita ellentét jellemzi. Mint már említettem, a tá'ífi egyezmény után a vallási csoportok közötti erőviszonyok átrendeződtek. A maroniták és a többi keresztény felkezet befolyása lecsökkent, ezzel szemben az addig viszonylag gyenge síita közösség megerősödött. Kialakult közöttük egy mély felekezeti identitás, mellyel korábban jobbra csak a maroniták és a szunniták rendelkeztek. Ez főleg az 1979-es iráni forradalom után elterjedő „aktivista síita ideológiának” köszönhető. A két muszlim felekezet közötti ellentét forrása az, hogy mindkét közösség tagjainak a többsége felsorakozott egy-egy politikai erő mögött, melyek a régióban a geostratégiai küzdelmeket vívó két hatalmi pólustól függenek. A síiták többsége ma a Hezbollah támogatója, mely életképtelen lenne az „iráni-szír” tengely támogatása nélkül.³⁵ Emellett ideológiai közösséget is vállal a teheráni vezetéssel. A szunniták már megosztottabbak, de a közösség nagyobbik része valamilyen szinten támogatója a Szaúd-Arábiával és a Nyugattal szövetséges *Haríri* klánnak. Ez a két blokk pedig egymástól gyökeresen eltérő jövőt képzel el Libanonnak. A Hezbollah az arab-izraeli konfliktus vezető államának szeretné látni a „Cédrusok Országát,” ezzel ellentétben a *Haríri* klán által vezetett

³⁴ A kifejezést Abdulaziz Sachedinától kölcsönöztem. Lásd.: *Activist Shi'ism in Iran, Iraq, and Lebanon. Fundamentalisms Observed*, 1991. 403.o.

³⁵ Ezt a Hezbollah egyik jelentős befolyással rendelkező tagja állította a szerzőnek libanoni terepmunkája során. 2007. novemberében.

Március 14 tömörülés ki szeretné vonni Libanont a zsidó állammal való viszályból és jövőként a laissez-faire kapitalizmusra és a szolgáltatóiparra épülő gazdaságot vizionálja.

A keresztények megosztottak a két tábor közt. A közösség egyik része a Hezbollahhal lepaktáló Michel Aun tábornok és a Damaszkusszal történelmi szövetségben álló *Frendzsijja* család mellett áll. A többiek a Haríri-klánnal szövetkező *Szemír Dzsádzsá* és a Falangista pártot vezető Dzsimejjil család támogatói.

A polgárháború kirobbanása óta eltelt időszakban a libanoni politikai elit jelentős részben kicserélődött. Míg 1975 előtt a patrónusok nagy része történelmi múlttal rendelkező családból származott, mára ezek közül a legtöbben elvesztették befolyásukat, helyükbe az állam összeomlása után felemelkedett milíciaparancsnokok és az üzletemberek léptek. Ezek az új vezetők azonban ugyanolyan attitűddel rendelkeznek, mint elődeik. Ugyanúgy széles klientúrárendszer kiépítésére törekednek és legtöbbször célja a dinasztiaalapítás.

A tizenöt évig tartó testvérháború generálta instabil helyzetben a milíciaparancsnokok képesek voltak némi stabilitást és biztonságot garantálni az általuk uralt területeken. Ezzel, illetve a javak erőszakos újraelosztásával, egyeseknek üzleti előnyök biztosításával jelentős klientúrabázist építettek ki. Ezt pedig a békeidők politikai játszmáiban kamatoztatni tudták.

Az üzletemberek a polgárháború után léptek színre. Ezért kezdetben nem volt meg a tradicionális *za'ímoké*hoz, vagy milíciaparancsnokokéhoz mérhető társadalmi beágyazottságuk. Klientúrárendszerük kiépítését eleinte jótékonysági alapítványok létrehozásával, majd pedig üzleti vállalkozásaik vezetőinek a politikai hatalomba való bejuttatásával érték el.³⁶

A következőkben szeretném röviden bemutatni Libanon legjelentősebb, a korábban említett első szintbe tartozó *za'ímjait* és klánjait.

A Haríri-klán

Rafíq al-Haríri, Szidón városának a szülőtte, milliárdos szunnita üzletember a kilencvenes évek elején tűnt fel a libanoni politikában. 1992-ben kormányfővé választották. Összesen két alkalommal töltötte be ezt a posztot. Először 1992-1998, majd 2000-2004 között. Libanon a polgárháború után gyakorlatilag az ő elképzelései alapján épült újjá. Az országot a Közel-Kelet banki és szolgáltatóipari központjává akarta fejleszteni. Gazdasági programjához

³⁶ Perthes, Volker: *Myths and Money: Years of Hariri and Lebanon's Preparation for a New Middle East. Middle East Report*, (1997 tavasz). <http://www.merip.org/mer/mer203/perthes.htm>, internetről letöltve: 2008. február 3.

Damaszkusz is zöld utat adott, mert abból önmaga is profitált. Libanon így gyakorlatilag Szíria “Hong-Kongjává” vált.³⁷

Haríri 1994-ben megalapította a SOLIDERE állami céget, melynek feladata Bejrút lerombolt üzleti központjának az újjáépítése volt. A vállalat kikerült a tőzsdére, és a legnagyobb részvénycsomagot maga *Haríri* vásárolta meg.³⁸

Az üzletember emellett cégek sorát hozta létre Libanonban. Legtehetségesebb, vagy leghűségesebb alkalmazottait a kulcsfontosságú politikai posztokra ültette. *Fu’ád Szinjóra*, jelenlegi miniszterelnök például korábban *Haríri* cégbirodalmában töltött be vezető állásokat, majd 1992-1998, illetve 2000-2004 között pénzügyminiszter volt.

Rafiq al-Haríri klientúrahálózatát bővítette még a nevéről elnevezett alapítvány, mely fő feleadataként diákok tanulmányainak a költségeit állta. Ennek köszönhetően 30 ezer libanoni fiatal végezhetett Észak-Amerika és Nyugat-Európa egyetemlein. Ők sokszor tanulmányaik befejezése után állást is kaptak a milliárdos valamelyik vállalatánál, bővítve ezzel “embereinek” a számát. Az alapítvány jótékonyági intézményeket is működtetett, *Haríri* az ország több vidékén is infrastruktúra fejlesztésekbe kezdett, melyek fő haszonélvezői a szunniták voltak.³⁹

Politikai befolyásának megerősítésére a szidóni milliárdos megalapította a *Musztaqbal* (Jövő) pártot, mely holdudvarának adott némi laza intézményi keretet mindenfajta ideológiai mondanivaló nélkül. Jelentős médiabirodalmat épített ki, mely gerincét a *Musztaqbal* napilap és a hasonló nevű TV csatorna képezték.

Rafiq al-Haríri a kilencvenes évek során akkora támogatottságra tett szert főleg saját felekezetén belül, hogy messze kimagaslott a többi szunita patrónus közül, akik jobbra csak helyi szinten rendelkeztek jelentős befolyással. A volt miniszterelnök 2005-ös meggyilkolása után a *Haríri* klán tömegbázisa méginkább megnövekedett, mivel a szunnita muszlimok a merényletet közösségük elleni támadásnak értékelték. Jelenleg a fia, *Szá’d* által vezetett klán a kormánykoalíció vezető ereje, a szunniták mintegy 80-87%-ának a támogatását birtokolja.⁴⁰A felekezet többi nagy *za’ím* családja eltűnt a politika porondjáról, vagy szerepe marginálissá vált. Az egykoron az egyik legbefolyásosabb *Karámi* klán klientúrabázisa az általa valaha uralt Észak-Libanonban is minimálisra csökkent.

³⁷ Blanford: i. m. 54. o.

³⁸ Perthes – Dib: i. m. 519-531. o.; Blanford: i. m. 70-71. o.

³⁹ Rayyan al-Shawaf: The transformation of Lebanon's Sunnis, *The Daily Star*, 2007. szeptember. 21

A síiták politikai szervezetei: A Hezbollah és az AMAL

A többi libanoni politikai csoportosulástól eltérően a Hezbollah nem egy *za'ím* holdudvarát jelenti, hanem világos ideológiai alapokkal, társadalmi programmal rendelkezik. A szervezet a nyolcvanas évek elején alakult meg, de korántsem a síita felekezet fegyveres milíciájaként, hiszen ezt a szerepet már betöltötte az AMAL mozgalom. A Hezbollah eredeti célja az izraeli megszállókkal való küzdelem (pont ezen okból kifolyólag nem szerelték le a polgárháború után) és az 1979-es iráni iszlám forradalom exportja volt. Sokkal inkább pániszlám küldetésstudatát, semmint síita identitását hangsúlyozta.

A polgárháború után azonban a párt vezetősége úgy határozott, hogy részt vesznek Libanon politikai életében. Ennek a fordulatnak az oka egyrészt az iráni vezetőségben bekövetkezett váltásokban keresendő. 1989-ben *Hámene'i* ajatollah lett az Iráni Iszlám Köztársaság legfelsőbb vezetője, a köztársaság elnökévé pedig *Akbar Hasemi Rafszandszánit* választották. Mindketten sokkal pragmatikusabb politikai irányultságot képviseltek, mint az iszlám köztársaság megalapítója, *Homeini* imám. Már nem a forradalom feltétlen exportját tűzték ki célul, hanem a perzsa ország stratégia súlyának növelését lojális szervezetek által, de anélkül, hogy meg akarnák buktatni a térség rendszereit. Ezért a teheráni vezetés lett a libanoni, felekezeti megosztottságon alapuló rezsim megdöntéséről. Helyi befolyását inkább a Hezbollah politikai részvételeivel akarták biztosítani. A síita szervezet így 1992-ben indult a parlamenti választásokon.⁴¹

A Hezbollahnak azonban ezután valamennyire alkalmazkodnia kellett a klientizmusra és a klán alapú politizálásra épülő játékszabályokhoz, hiába utasította el azokat eredetileg. Így kötött a szervezet szövetséget például a *Beqa'* völgy, vagy a bejrúti *Ghobeiri* negyed klánjaival, nagycsaládjával. Ezek a csoportok a támogatásért cserébe jelentős anyagi elégtételt kaptak.⁴² A szervezet az ország síita területein kiépített jótékonyági és szociális intézményhálózatával szerzett klientúrabázisát is felhasználja politikai céljai megvalósítása érdekében. Ugyanakkor a párt módszerei közé tartozik a választási eredmények manipulálása, egyes vallástudósok pedig vallási kötelezettséggé teszik híveik számára, hogy a Hezbollahra szavazzanak.⁴³

⁴⁰ Ezt az adatot a Beirut Center for Research and Information legújabb közvéleménykutatásaiból lehet kikövetkeztetni. 2008-ban a szunniták 73.8%-a támogatná Szá'd al-Haríri miniszterelnökké választását, 87.4%-uk szerint pedig az ellenzéknek le kéne mondania politikai követeléseiről. (www.beirutcenter.com)

⁴¹ Hamzeh: i. m. 109-113. o.

⁴² Palmer Harik, Judith: *Hezbollah, The Changing Face of Terrorism*. I. B. Tauris, 2004. 101-105.o.

⁴³ Hamzeh: i. m. 113. o.

A háború után, amikor a belső feszültségek Libanonban kritikussá váltak, a síita szervezet rákényszerült, hogy a többi politikai erőhöz hasonlóan *qabadáy*-okat, vagyis pénzen megvett verőlegényeket toborozzon, kiegészítve fegyveres szárnyát, mely eredetileg az Izrael ellenes harcra felkészített, vallási elkötelezettségből küzdő gerillákból áll.⁴⁴

Ahogy a szunnita felekezet napjainkra a *Haríri* család mögött sorakozott fel, úgy igaz ez a Hezbollahra a síiták esetében. A 2006-os 33 napos háború után a felekezet túlnyomó többsége saját érdekképviselői szervét látja a párt mögött, míg annak támogatóbázisa a többi vallási csoport tagjai közül jelentősen lepadt.⁴⁵

Az AMAL mozgalom ('*Afwádzs al-Muqáwama al-Lubnáníyya* - A Libanoni Ellenállás Brigádjai) valaha a síita felekezet fegyveres erejének és egyedüli képviselőjének számított. 1974-ben mint vallási tömegmozgalom indult az iráni származású vallástudós, *Músza asz-Szadr*⁴⁶ vezetésével. Célkitűzése a felekezet érdekvédelme, a társadalmi modernizáció és a tradicionális *za'ímok* hatalmának felszámolása volt. *Asz-Szadr* 1978-as eltűnése után a laikus, korábban ügyvédként dolgozó *Nabíh Berri* került a szervezet élére, mely irányítása alatt szekuláris irányba ment el. Inkább a libanoni belharcokra koncentrált, semmint az izraeli megszállásra.⁴⁷

Ma az AMAL, miután a polgárháború végeztében átadta a fegyvereit a hadseregnek, nem több, mint a parlament elnökének, *Nabíh Berrinek* a klientúrahálózata. Hiába alapították eredetileg részben a politikai klientizmus felszámolására, a szervezet nem volt képes a libanoni játékszabályok megkerülésére.

Az AMAL befolyása mára jelentősen lecsökkent a Hezbollahnal szemben. Csupán azért rendelkezik majdnem annyi képviselővel a parlamentben, mint az iszlámista szervezet, mert a két síita politikai erő mindig közös listán indul a választásokon.

A keresztény za'ímok: a falangisták, Szemír Dzsá'dzsá' és Michel Aun

A libanoni keresztények a polgárháború végeztével meglehetősen hátrányos helyzetbe kerültek. Noha a tá'ífi békeszerződés nem törölte el teljesen politikai vezető szerepüket, hiszen

⁴⁴ *Hizbollah and the Lebanese Crises*. International Crisis Group, 2007. október 10. 6-7. o.

⁴⁵ u.o.

⁴⁶ Músz az-Szadr 1959-ben érkezett az iráni Qom városából a libanoni síiták legnagyobb városába és kulturális központjába, Türoszba. Az akkor még meglehetősen zárt, törzsi-nemzetségi gyökereihez ragaszkodó síita társadalomban azért fogadták el mint vallási vezetőt, mert ősei a 18. században Libanonból települtek át Iránba. ld.: Ajami, Fuad: *The Vanished Imam*. Cornell University Press, 1986. 29. o.

⁴⁷ Az AMAL korai történetéről lásd: Norton, Augustus Richard: *Amal and the Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon*. Austin University of Texas Press, 1987. 148-162. o.

a parlamenti mandátumok felét még minidig ők szerezhették meg, illetve a mindenkori köztársasági elnök továbbra is keresztény maradt, a választási rendszert számukra előnytelen módon alakították át. A keresztény többségű régiókat, a választási körzetek szétszabdalták, és a muszlim területekhez kapcsolták. Ily módon a keresztény mandátumokért folyó versenyt muszlim szavazók döntötték el, azaz a hivatalba lépő honatyák sokszor nem csak saját felekezetük érdekeit kell, hogy képviseljék.⁴⁸ A választási rendszer módosítását csak a kormányt támogató és az ellenzéki erők közötti fegyveres konfliktus után módosították a keresztények számára kedvező módon.

Hasonlóan a szunnitákhoz és a síitákhoz, a keresztény patrónusok is nagyban kicserélődtek a polgárháború alatt. Az 1975. előtti idők klánjai közül csak a Falangista (*Katá'ib*) pártot vezető *Dzsumejjil* család és a hagyományosan szír szövetséges észak-libanoni *Frendzsiják* őrizték meg valamenyire vezető szerepüket. Jelenleg a tradicionális *Dzsumejjil* klán és a milíciavezér *Szemír Dzsádzsá* számítanak a nyugatbarát oldal keresztény „erős embereinek.” Míg a felekezet ellenzéki oldalának vezetője gyakorlatilag egy személyben Michel Aun (leszámítva *Szulejmán Toni Frendzsiját*, aki a felekezet 5-6%-ának a támogatását élvezi).

A Falangista párt 1936-ban alakult mint a maroniták, majd az egész keresztény közösség érdekvédelmét ellátni kívánó tömegmozgalom. A föníciai nacionalizmust, a keresztény szupermáciát és az ország arab karakterének elutasítását tűzte zászlajára.⁴⁹ A *Katá'ib* a polgárháború kirobbanásakor gyakorlatilag átvette a keresztények képviseletét Libanonban. Ekkor kezdett egyre inkább egyértelművé válni az alapító, Pierre *Dzsumejjil* családjának vezető szerepe, akinek két fia is betöltötte a köztársasági elnöki posztot a belharcok alatt (*Basír* 1982, *Amín* 1982-88). A polgárháború után a *Katá'ib* rangidős vezetője, *Amín Dzsumejjil* külföldre emigrált. A párt elnöke *Karím Paqradúni* lett, aki Damaszkusszal ápolt jó kapcsolatokat.

A sírek kivonulása után azonban ismét a *Dzsumejjil* család vette át a falangisták vezetését. Az utóbbi időben úgy tűnt, a *Katá'ib* ideológiai mondanivalója mára már jelentősen kiüresedett, az párt szervezete nagyrészt a vezető család klienshálózatának fedésére szolgál. *Amín Dzsumejjil* megalázó veresége után a 2007 nyarán, a család hagyományos bázisának számító *Metn* régióban tartott időközi választásokon, a helyzet mintha változna. Amín kisebbik fiának, Számínak az öröklési procedúrája kudarcot vallott a *Katá'ib* tisztújító kongresszusán. Az ifjabbik *Dzsumejjil* politikai programját a libanoni közvélemény meglepetésére a párt közgyűlése leszavazta. A sajtó arról beszél, hogy az “öreg” *Katá'ib*osok

⁴⁸ el Kazen, Farid: Lebanon – Independent no more, Disappearing Christians in the Middle East. *Middle East Quarterly*, Vol. 8. No. 1. 2001. <http://www.meforum.org/article/16>, internetről letöltve: 2008. február 23.

inkább a valódi modernizáció, semmint a dinasztiaalapítás mellett tennék le voksukat. Persze a libanonihoz hasonló környezetben a jövő e tekintetben is kiszámíthatatlan.⁵⁰

A nyugatbarát oldal másik erős *za'ímja Szemír Dzsá'dzsá'*, a Libanoni Erők (*al-Quwwát al-Lubnánijja*) vezetője. A szervezet még a polgárháborús évek alatt vált ki a Falangista pártból. Szíria libanoni jelenlétének heves ellenzője volt, így amikor nem volt hajlandó a *tá'ífi* béke utáni új rendszerbe beilleszkedni, 1994-ben kétes vádak alapján bebörtönözték.⁵¹ Csak a megszálló csapatok távozása után szabadult ki 11 év után.

A Libanoni Erők ma *Szemír Dzsá'dzsá'* klienshálózatát takarja mindenféle mélyebb eszmei mondanivaló nélkül. A milíciaparancsnok a polgárháború alatt szociális programokat indított az általa uralt területeken. Mivel ellenőrizte Bejrút kikötőjét, az illegális kereskedelem haszonélvezői a mai napig "hálásak" *Dzsá'dzsá'nak*, és az ő támogatóbázisát alkotják. A szervezet hívei egy szűk üzletemberi réteg mellett főleg az alsó osztályok többnyire munkanélküli keresztény fiataljai közül kerül ki, akik mindennapi életéhez az erőszak hozzátartozik. Számukra a hírhedt milíciavezér a példakép.⁵²

A megerősödött és megdermedt patrónus-kliens viszony, a korábbinál is jobban eluralkodó nepotizmus miatt a "II. Köztársaság" (ahogyan a *tá'ífi* rendszert nevezték) legnagyobb vesztese a keresztény felső-középosztály és értelmiség volt. Sok egyetemet végzett fiatal, akik egy meritokrata társadalomban vezető szerepet tölthettek volna be, munkanélküliként tengődtek a támogató *za'ím* hiányában.⁵³ Ezért a helyzetért sok keresztény a polgárháborús vezetőket okolta. Így számukra vonzó alternatívaként jelenik meg a szegény családból származó, a vezérkari főnökségig érdemei alapján jutó Michel Aun, aki már bizonyított, amikor az 1990-es "felszabadító háborúban (*Harb at-Tahrír*)" megpróbálta kiverni a szír csapatokat az országból. Ráadásul az emigrációjából 2005-ben hazatérő Aun egy szekuláris, a korrupció és nepotizmus felszámolását kitűző programmal szállt be a politikai küzdelmekbe, olyan retorikát alkalmazva, mely középosztálybeli támogatói nézeteivel megegyezett. Az egykori vezérkari főnök Szíria ellenes múltja ellenére mégis a Damaszkusszal

⁴⁹ Bővebben lásd: Entelis, John P.: Belief-System and Ideology Formation of the Lebanese Kata'ib Party. *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 4. No. 2. (1973), 148-162. o.

⁵⁰ *Al-Akhabár*, 2007. december. 19.

⁵¹ Szemír Dzsá'dzsá' volt az egyetlen, akit a polgárháborúban játszott szerepéért a békekötés után elítéltek. A volt milíciavezért azzal vádolták, hogy ő adott parancsot Rashíd Karámí miniszterelnök meggyilkolására 1987-ben és még három személy megölésére 1989 és 1991 között. Az alól a vád alól, mely szerint ő utasított volna 1994-ben a berúti Szejjídát an-Nadzsát elleni bombatámadás végrehajtására, tisztázta magát. ld.: Dossier: Abdelnour, Ziad K: Samir Geagea. *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol. 6. No. 5. (2004). http://www.meib.org/articles/0405_ld.htm#_ftnref12 internetről letöltve: 2008. február 21.

⁵² abu Zakí, Rasá: Burdzs Hammúd: al-Fiqr Khalf adh-Dhahab [Burdzs Hammúd (Bejrút egyik keresztény negyede): Szegénység az arany mögött]. *Al-Akhabár*, 2007. december. 29

stratégiai partnerséget fenntartó Hezbollahnal kötött szövetséget, melynek korábban maga is kritikusa volt. Ennek az oka több tényezőben keresendő.

A Rafiq al-Haríri meggyilkolása után szerveződő "Március 14" tömörülés tagjai a 2005-ös választások után Aun pártjának a Szabad Hazafias Mozgalomnak (*at-Tayyar al-Watani al-Hurr*) csupán nyolc helyet ajánlottak arra az esetre, ha szövetséget köt velük a parlamentben. Ez valós támogatottságát koránt sem fedte, így a szavazáson a tábornok önállóan szállt ringbe, és 21 mandátumot szerzett. Ezek után pedig már csak úgy volt hajlandó az együttműködésre a többi Szíria ellenes erővel, ha azok őt jelölik *Emil Lahúd* államfő utódjaként a köztársasági elnöki posztra. Erre viszont az előbbieket nem voltak hajlandók. A Március 14 tagjai félték attól, hogy Aun megszerezve a legmagasabb közjogi funkciót, támogatóbázisa segítségével valóban meg is valósítja hangoztatott reformprogramját, ami a kormánykoalíciót alkotó patrónusoknak nem lenne érdeke.

Michel Aun társadalmi bázisa, a keresztény középosztály, ellentétben a polgárháború előtti időkkel, már nem tekint szövetségesként a Nyugatra, hiszen az a *Haríri* klán által vezetett libanoni szunnita közösség támogatója lett. A tábornok hívei úgy gondolják, hogy a Közel-Kelet szunnita tengerében csak úgy maradhatnak meg, ha egy másik üldözött kisebbséggel szövetkeznek. A síiták, akik Libanonnak a 30-40%-át teszik ki, nem képesek az államhatalmat egyedül megszerezni és így az országot iszlamizálni. Éppen ezért ők alkalmasnak tűnnek arra, hogy velük a keresztények összefogjanak.⁵⁴

Feltehetjük a kérdést: vajon Michel Aun valóban új stílust hozott a libanoni politikába, vagy retorikája ellenére ő is besorolható a klientizmusra és a felekezeti megosztottságra építő *za'ímok* sorába. Véleményem szerint az utóbbi az igaz. Ahogy egy fecske nem csinál nyarat, úgy az ország politikai kultúráját sem lehet egyik pillanatról a másikra megváltoztatni. A tábornok akaratlanul is felekezeti vezető, hiszen támogatói szinte kivétel nélkül keresztények. Társadalmi bázisának megtartása érdekében kénytelen az ő szektáriánus érdekeiket is kiszolgálni. Az általa vezetett listán pedig olyan tradicionális *za'ímok* is indultak, mint a drúz Talál Arslán, vagy az ortodox Michel Murr, akiket aligha ígéztek meg az Aun-i modernizációs elképzelések. A tábornokkal valószínűleg csak azért szövetkeztek, mert mindkettőjüket mély szakadék választja el a Haríri-klán által vezetett tábortól.

Bárhogyan is értékeljük Michel Aun politikai szereplését, a jelek szerint ő a libanoni politikai játszmák nagy nyertese. A májusi fegyveres konfliktust lezáró dohai megállapodás

⁵³ Wimmen, Heiko: Rallying Around the Renegade. *Middle East Report Online*, 2007. augusztus 27. <http://www.merip.org/mero/mero082707.html>, internetről letöltve: 2008. február 21.

⁵⁴ *Hizbollah and the Lebanese Crisis*, 11. o.

értelmében a keresztények számára előnytelen választási rendszert megváltoztatták az ellenzék nyomására. Mivel Michel Aun az oppozíció egyik vezéralakja, ezt a fejleményt sokan az személyes érdemének tulajdonítják, ezért támogatása megugrott a keresztények körében.⁵⁵

Walíd Dzsunblatt

A Dzsunblatt família már a 14. század óta a drúzok vezető dinasztiái közé tartozik. A múlt század második felében kiszorították a többi tradicionális za'im családot, főként történelmi riválisaikat, az *Arszlánokat*.

Kamál Dzsunblatt, a Progresszív Szocialista Párt (*al-Hizb al-Taqaddumí al-Istirákí*) megalapítójának befolyása már jóval túlnyúlt saját vallási csoportján. A polgárháború elején a muszlim közösség, mint karizmatikus vezető és neves arab nacionalista, szocialista gondolkodó köré szerveződött. 1977-es meggyilkolása után ez a szövetség szétesett, a belharcok ideológiai tartalma teljesen megszűnt, fia, Walíd már mint felekezeti vezető vette át posztját.

Walíd Dzsunblatt, mint tipikus tradicionális *za'im* gyakorolja hatalmát. A Bejrúttól délre fekvő, drúzok lakta *Súf*-hegység szinte teljes egészében az ő ellenőrzése alatt áll. Az ott élő családok egy jó részével évszázados kapcsolat köti össze. Klientúrahálózata az egész országban kiterjedt. Ma aligha kerülhet egy drúz vezető pozícióba az ő jóváhagyása nélkül. 1992-1998 között az "Elűzöttek Minisztériumának (*Wizárat al-Muhaddzsarín*)⁵⁶" az irányítójaként hatalmas összegeket osztott szét saját patronáltjai között, ezzel is erősítve hatalmi bázisát.⁵⁷

Jelenleg a Szíriaellenes, nyugatbarát szövetség egyik lebefolyásosabb tagja. Tekintélye és hatalma miatt sokan a "Trojka" (a köztársasági, a miniszterelnöki és a házelnöki poszt) után a negyedik hatalmi központnak tekintik.⁵⁸

Walíd Dzsunblatt az 1992-es választások után *Rafiq al-Haríri* parlamenti blokkjával kötött koalíciót.

Dzsunblatt ma kiváló kapcsolatokat ápolt az ifjabb Bush-adminisztrációval, annak ellenére, hogy a polgárháborúban a Progresszív Szocialista Párt egységei összezsugorodtak az

⁵⁵ A szerző interjúja Abdo Száddal, 2008. július 18.

⁵⁶ Ez a minisztérium a polgárháborúban erőszakkal kitelepítettek vagyoni kárpótlásával foglalkozik.

⁵⁷ Blanford: i. m. 61-62. o.

⁵⁸ *an-Nahár*, 2006. december 11.

amerikai béketeremtő erőkkkel, és a tá'ífi békekötés után a drúz vezető többször éles kritikával illette Washingtont.⁵⁹

Konklúzió

A fentiek alapján láthattuk, hogy Libanonban nem alakult ki egységes nemzetállam. Ennek oka a "politikai közösség" meglétének a hiánya. Vagyis a "government of the people, by the people, for the people" koncepció a cédrusok országában nem található meg. Az átlagember lojalitásának alapja nem az állam, hanem a felekezet és a klán, illetve az utóbbi élen álló patrónus. Ezért a libanoniak önmagukat nem egy libanoni nemzettudat által összetartott közösség részeként határozzák meg, hanem a másik felekezettel, klánnal szemben teszik ezt. Az emberek politikai magatartása nagyrészt a parochiális és az alattvalói között mozog.

A "politikai közösség" hiányának, a felekezeti és a klánokhoz köthető köthető identitásnak köszönhetően a libanoni politikai életet a vallási közösségek és a *zu'ama* közötti viszályok határozzák meg. A patrónusok általában szövetséget kötnek valamelyik, a régióban domináns hatalommal riválisaikkal szemben, ezért a törekeny belső egyensúly könnyen felborul.

Jelenleg Libanon az egyik színtere az Egyesült Államok és Irán, illetve Szíria térségbeli küzdelmének. A két fél szövetségesei támogatásával akar dominanciát szerezni a cédrusok országában, melynek geostratégiai fekvése kulcsfontosságú. Teherán azzal, hogy a Hezbollah folyamatosan fenyegeti Izrael biztonságát, egy lényeges ütőkártyával rendelkezik Washingtonnal szemben. Az utóbbi viszont a síita szervezetet semlegesíteni akarja, mert útjában áll térségbeli politikai ambícióinak. A mostani nemzetközi környezet okozta instabil helyzetben a libanoniak a felekezetükön belül vezető szerepet betöltő patrónusok védőszárnyai alatt keresnek menedéket. Ez az egymással vetélkedő, az USA, vagy az iráni-szíriai szövetség által támogatott *za'ímokat* erősíti. Ennek következtében az állami intézményrendszer kezd zsugorodni. A libanoni sajtó napi rendszerességgel beszámol arról, hogy a *za'ímok* ismét fegyverkeznek, érdekeiket inkább erőszakos úton érvényesítsék. Egyre többen figyelmeztetnek arra, hogy az ország ismét felekezeti, a patrónusok által uralt "kantonokra" hullhat, amint az 1975-ben történt.

Mint láthattuk, Libanonban a folyamatos konfliktusok előidézője a felekezeti

⁵⁹ Schenker, David: Taking Aim at Syria and Hizballah: Walid Jumblat's Brave Stance. The Washington Institute for Near Eastern Policy, *Policy Watch*, No. 1102. (2006)
<http://www.washingtoninstitute.org/print.php?template=C05&CID=2467>, internetről letöltve: 2008. február 23.

megosztottság és klánok közötti viszály. Kérdés, hogy a jövőben az ország milyen lehetőségek előtt állhat a politikai reformokat illetően. Az egyértelműnek tűnik, hogy ellentétben a többi arab állammal, itt nem lesz képes egyik klán sem megszerezni az abszolút dominanciát a többi rovására.

A másik lehetőség a politikai felekezeti lebontása lenne, amiként az elő is van írva a *tá'ifi* békeszerződésben. E szerint a parlament a jövőben kétkamarás lenne. Az alsóházat felekezeti kvóták nélkül választanák. Az ellenőrző szerepet beöltő szenátusban képviseltetnék magukat a vallási közösségek. Ezt az elképzelést a jelenlegi parlamentben magukat 50%-kal képviselő, de létszámarányban a populáció alig több, mint harmadát keresztények tiltakozása miatt lehetetlen megvalósítani. Képviselőik ugyanis nem szavaznák meg a szükséges alkotmánymódosítást, hiszen ezzel a közösség befolyása csökkenne.

A leginkább járható út az erős, horizontális civil társadalom létrejöttének elősegítése lenne a politikai rendszer megváltoztatása nélkül. A felekezeti kereteket áttörő civil intézmények kialakíthatnák a különböző felekezeti emberek összetartozástudatát. Ha erős érdekérvényesítő szervezetek jönnének létre, azok átvehetnék a patrónusok szerepét. Mindez végül elvezethetne egy erős állam és a "politikai közösség" létrejöttéhez. Ezt azonban a *za'ímok* is átlátnák és mindent megtennének befolyásuk megőrzése és a civil szerveződések megfojtása érdekében.

Ezek alapján azt láthatjuk, hogy Libanon modernizációs csapdába került. Ugyan a vérségi alapon szerveződő társadalom felbomlott és a csoportidentitás alapja a klán és a felekezet lett. Innen azonban már évtizedek óta nem történt elmozdulás, ugyanis a *zu'ama* ellenállása minden pozitív fejlődést csírájában elfojtott.

Ebből a modernizációs csapdából a cédrusok országa akkor kerülhetne ki, ha a tágabb régió helyzete kevésbé lenne feszült, vagyis ha Izrael és Szíria sikeres béketárgyalásokat folytatna egymással. A hosszabb ideig tartó stabilitásnak köszönhetően az emberek nem kellene érdekeik védelmét folyamatosan a *za'ímok*nál keresniük. Kifejlődhetne egy erős középosztály, ami fejlett civil társadalom létrejöttének alapfeltétele lenne.